

АВІФАУНА ЗАГАЛЬНОЗООЛОГІЧНОГО ЗАКАЗНИКА «ЗГАРСЬКИЙ»

Матвійчук О.А., Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла
Коцюбинського, moavinni@gmail.com

Пірхал, А.Б., Вінницька обласна санітарно-епідеміологічна станція, pirhal@gmail.com

Вступ

У вік науково-технічного прогресу, економічних досягнень дедалі частіше спостерігаються негативні явища у природному середовищі. За останні два століття ландшафти Вінницької області зазнали докорінних змін: нині у їх структурі домінують аграрні та селитебно-промислові ландшафти, а площа лісів зменшилась з 70% до 12,8% території. У природному стані залишилися лише натуральні ділянки вздовж річок, деякі неосушені болота, торфовища тощо, площі яких не перевищують 5% від площі області. Одним з найефективніших кроків, спрямованих на збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, еталонних ділянок є розширення мережі об'єктів природно-заповідного фонду. Задля підвищення ефективності функціонування таких об'єктів необхідно налагоджувати моніторинг усіх процесів, які протікають у їх межах.

Матеріали і методи

Загальнозоологічний заказник загальнодержавного значення «Згарський» є одним з найбільших у Вінницькій області заповідним об'єктом, проте орнітофауна його наразі вивчена недостатньо. Основною метою створення заказника є збереження та відтворення цінних природних комплексів – екоценозів долини річки Згар.

Обліки авіфауни здійснювали маршрутним способом на постійних трансектах упродовж 2009-2014 років. За результатами обліків визначали видовий склад, щільність населення та біомасу птахів, індекс видового багатства (ІВБ) різних біотопів.

Результати та їх обговорення

Сучасна орнітофауна заказника «Згарський» нараховує 119 видів

птахів, які об'єднуються у 42 родини і 7 рядів. Найширше представлений ряд Горобцеподібні. Менше сивкоподібних та соколоподібних. Решта рядів птахів представлені 1–2 родинами.

У структурі орнітофауни дослідженої території, за характером перебування розрізняють гніздових і перелітних (65%), осілих (25%), прольотних (6%) та зимуючих (4%) птахів. Домінування гніздових і перелітних видів в структурі орнітонаселення спричинює помітну ротацію видового складу птахів в межах заказнику упродовж року, оскільки зимова фауна, наповнюється іншими видами. Більшість птахів заплави Згару є водоплавними і навколоводними, тому в період льодоставу умови існування для них стають непридатними. Використання даної території різними групами птахів упродовж року зумовлює її багате видове різноманіття.

За своїм походженням авіфауна Згарського заказника сформована переважно європейськими видами (43%) та транспалеарктами (27%). Менше сибірських (12%) та середземноморських (9%) видів. Частка представників решти типів порівняно невисока (1-4%).

Обліки авіфауни заплави р. Згар дозволили виявити у її межах птахів, які за характером їжі, домінуючої у раціоні, умовно поділяються на 5 груп. Найширше представлені комахоїдні птахи (36%), що споживають переважно дрібних безхребетних. Відчутно менше птахів, які живляться гідробіонтами (21%), а також тих, що мають змішаний тип живлення. Облігатних хижаків та фітофагів найменше (13% і 10% відповідно).

Попри велике різноманіття орнітофауни заплави Згару, населяючих її птахів за місцем розташування гнізд можна поділити на 8 основних екологічних груп. Найбільше тих птахів, які для гніздування використовують крони дерев та чагарників, заростей кропиви тощо (40%). Зважаючи на те, що заплава р. Згар представлена переважно відкритими стаціями, чималою є група наземногніздових птахів (34%). Низка видів пов'язана також з водоймами, використовуючи для гніздування стебла

очерету, рогозу та інших навколоводних вищих рослин (6%), а також плаваючі купини (4%).

Наявність відслонень порід та глинистих і піщаних кар'єрів приваблює на гніздування норогніздових птахів та петрофілів (3%), а лісові масиви, на прилеглих до заплави р. Згар використовують дуплогніздові птахи (8%). Також в орнітофауні дослідженої території виявлений один вид, для якого притаманний гніздовий паразитизм.

Завдяки мозаїчності структури водно-болотних комплексів, а також прилеглих ландшафтів у них спостерігається найбільша кількість видів птахів – 76%. Авіфауна аквакомплексів упродовж року відчутно змінюється як кількісному відношенні та за видовим складом. Її основу формують водоплавні та навколоводні птахи.

Упродовж репродуктивного періоду окремі навколоводні види утворюють гніздові колонії, скупчуючись на невеликій території, що попри велике видове різноманіття зумовлює найменші значення показника видового багатства серед досліджених біотопів (ІВБ=2,41). Такими є *Phalacrocorax carbo*, *Egretta alba*, *Ardea cinerea*, *Ardea purpurea*, *Nycticorax nycticorax*, *Larus ridibundus*, *L. cachinnans*, *Chlidonias niger*, *Ch. leucopterus*, *Ch. hybrida*, *Sterna hirundo*.

На луках виявлена менша кількість видів, ніж на водоймах, але показник видового багатства стації удвічі вище (ІВБ=4,86). Це зумовлене меншою кількістю масових колоніальних видів птахів. Виключенням є *Riparia riparia*, *Hirundo rustica* та *Delichon urbica*.

Варто зазначити, що найвищі показники сукупної щільності населення птахів (lim 53,1-267,1 ос/км²) та їх біомаси (lim 6,01-370,06 кг/км²) в усіх досліджених біотопах фіксувались у третій декаді гніздового періоду через масовий виліт молоді гніздових видів птахів. Найнижчими щільність населення (lim 38,1-172,1 ос/км²) і біомаса (lim 5,07-213,79 кг/км²) птахів були в середині сезону – в період масового насиджування кладок.

Зазначимо, що найвища сумарна щільність населення (214,6 ос/км²) та біомаса (273,08 кг/км²) птахів серед усіх досліджених біотопів заказника «Згарський» властиві для заплави річки та її берегів, що пов'язано з різноманітністю умов та багатством водно-болотної орнітофауни.

З 119 видів птахів, відмічених нами, або іншими орнітологами в межах дослідженої території, 110 видів включені до додатків II і III Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Крім того, 1 вид включено до II додатку Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення, 25 видів – до додатку угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, а 8 видів – до Червоної книги України. Це, зокрема, *Ciconia nigra*, *Anas strepera*, *Aythya nyroca*, *Pandion haliaetus*, *Milvus migrans*, *Circus cyaneus*, *Aquila pomarina*, *Lanius excubitor*.

Відомо, що найефективнішим шляхом збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів є створення природних заповідників. Беручи до уваги високий ступінь господарського освоєння Поділля, говорити про повне заповідання можна лише на рекультивованих землях, або територіях, малоприсаєднаних для господарського використання. Такими землями є заболочені прибережні ділянки та акваторія р. Згар, які наразі знаходяться під охороною в межах загальнозоологічного заказника загальнодержавного значення «Згарський».

Висновки

Задля збереження біологічного та ландшафтного різноманіття заплави річки Згар, а також враховуючи видове багатство фауни даної території, вважаємо за необхідність підвищити статус заказника загальнодержавного значення «Згарський» до рівня природного заповідника.